

O krizama ljubavi na zapadu – Denis de Rougemont i Eva Illouz

IVICA RAGUŽ* – MARIJA HARDI**

• <https://doi.org/10.31823/d.32.3.4> •

UDK: 17:159.942*316.4 • Pregledni članak

Primljeno: 26. srpnja 2023. • Prihvaćeno: 4. rujna 2023.

Sažetak: Članak se bavi istraživanjem dvaju različitih vidova poimanja ljubavi u suvremenom društvu koji su se razvili kao specifičnosti zapadne kulture. Prvi dio rada posvećen je eseju Denisu de Rougemontu i njegovu djelu *Ljubav i Zapad* u kojem autor objašnjava koji su uzroci oblikovanja koncepta današnjega poimanja ljubavi i zašto je ona u tom smislu svoje izvorište i uporište našla baš na zapadu. Drugi dio rada prikazuje misao suvremene sociologinje Eve Illouz koja promišlja o krizama poimanja ljubavi i bračnoga života na zapadu, s posebnim naglaskom na probleme s kojima se susreće žena zbog posljedica komercijalizacije i kapitalizacije ljubavi.

Ključne riječi: Denis de Rougemont; -ljubav strasti; katari; trubaduri; kriza braka; Eva Illouz; emocionalni kapitalizam; demistifikacija ljubavi.

Uvod

Cilj ovoga rada jest predstaviti glavne misli Denisa de Rougemonta i Eve Illouz o koncepcijama ljubavi koje su nastale pod specifičnim okolnostima na zapadu te njezinih ispravnih tumačenja. U prvom dijelu rada prikazani su ponajprije osnovni pojmovi o strasti i ljubavi koje izlaže Denis de Rougemont u svom eseju *Ljubav i Zapad*. Na poseban način istaknuto je njegovo proučavanje povijesti pojma strasti kao religioznoga, odnosno svjetovnoga pojma te njezina uska povezanost s katarima, a kasnije i trubadurima. Proučavanje Denisa de Rougemonta upozorava na posljedice koje je *ljubav strasti* ostavila u suvremenom dobu, a koje se na osobit način očituju u krizi braka. Kraj

* Prof. dr. sc. Ivica Raguž, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, P. Preradovića 17, p. p. 54, 31 400 Đakovo, Hrvatska, ivica.raguz@os.t-com.hr

** Marija Hardi, univ. mag. theol., Stjepana Radića 46, 32 000 Vukovar, Hrvatska, hardi98marija@gmail.com

prvoga dijela donosi kratak osvrt na iznesena razmatranja Denisa de Rougemonta. Drugi dio rada posvećen je Evi Illouz i njezinu promatranju ljubavi u današnjici kao proizvoda kapitalizma. Predstavljajući njezinu misao u temeljnom djelu *Zašto ljubav boli?*, u radu je najprije izneseno koja je razlika udvaranja nekad i sad, a potom se поближе objašnjava poveznica između ljubavi i kapitalizma koju je Eva Illouz uvidjela te odnos između ljubavi i znanosti koji je danas itekako aktualan. Naposljetku je iznesen kratak osvrt o tim razmatranjima Eve Illouz.

1. Denis de Rougemont: Osnovni pojmovi o strasti i ljubavi

Esejist Denis de Rougemont rođen je 1906. godine u Neuchâtelu u Švicarskoj, gdje je i završio književnost, povijest, filozofiju i psihologiju 1930. godine. Svoju filozofsku misao oblikovao je pod utjecajem personalizma koji je označavao, prije svega, određeni duhovni preporod u europskoj kulturi. Krug kojem je Denis de Rougemont pripadao uvelike se oslanjao na vjerske aspekte, točnije kršćanski egzistencijalizam. Suradivao je posebice s dvama personalističkim pokretima. Jedan je bio pokretač časopisa *Esprit*, a drugi *L'Ordre Nouveau*. Kasnije je i samostalno osnovao časopis o egzistencijalnoj filozofiji *Hic et Nunc*. Neka od njegovih poznatijih djela jesu *Misliti rukama* (1936.), *Njemački dnevnik* (1938.), *Udio đavla* (1942.), *Pisma o atomskoj bombi* (1946.), *Pustolovine čovjeka Zapada* (1956.), *Mitovi o ljubavi* (1961.) te njegovo kapitalno djelo *Ljubav i Zapad* (1939.) na kojem će se u glavnini temeljiti ovaj dio rada.

Već na samom početku djela *Ljubav i Zapad* Denis de Rougemont ističe kako mu je namjera pisanja istraživanja prikazati kako je, zapravo, »nužan sukob strasti i braka na Zapadu«. ¹ Za njega strast znači stradanje. ² Naime na zapadu se općenito pod pojmom strasti najčešće misli upravo na preljub. Tomu su na određeni način i doprinijeli romani koji se u srednjem vijeku počinju pojavljivati u zapadnjačkoj kulturi, a koji tematiziraju preljub te ga žele učiniti u najmanju ruku ili komičnim ili ciničnim. Kao glavni takav primjer Denis de Rougemont ističe *Roman o Tristanu i Izoldi* na primjeru kojega i temelji svoje teze. Dok su neki prigovorili kako je taj roman zapravo mit, stoga se ne bi trebao uzimati kao dovoljan dokaz za njegove tvrdnje, Denis de Rougemont spremno odgovara na te prigovore uočavajući kako je »nama potreban mit kako bismo izrazili i priznali činjenicu da je strast povezana sa smrću i da dozvoli da propusti one koji joj se prepuštaju svim svojim snagama«. ³

Smještajući *Roman o Tristanu i Izoldi* u vlastiti kontekst, bitno je napomenuti kako je riječ o Francuskoj u 12. stoljeću. Religija je već tada stala u obranu braka protive-

¹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, Zagreb, 1974., 9.

² *Usp. isto*, 14.

³ *Isto*, 19.

ći se spomenutomu romanu, ali istodobno kao da je njezino protivljenje, zapravo, podjarivalo čitanost romana i prihvaćanje njegovih ideja strasti.⁴ Upravo zbog toga već u 12. stoljeću govorimo o prvoj velikoj krizi braka koja će se odraziti i na situaciju brakova i obitelji danas, a i u određenoj mjeri nastaviti se podjarmljivati.

Važno je napomenuti kako je, prema Denisu de Rougemontu, strast od samih početaka bila promatrana kao nešto sveto ili u najmanju ruku nešto neutralno. To znači da bi tek posljedično ljudskom pristupu i ponašanju ona postajala nešto dobro ili loše. Međutim pojavom tzv. viteške ljubavi ona dobiva novo, pa čak i negativno značenje. Sama se viteška ljubav promatra kao vjernost koja je osnovana, doduše, na ljubavi, ali onoj izvan braka, što znači da su u tom kontekstu ljubav i brak, zapravo, nespojivi.⁵ Drugim riječima, pojedinac ostaje vjeran osobi jer voli tu strast, ali oboje su svjesni da, ako stupe u brak, s vremenom će si dosaditi, postat će si navika, što znači da će i same strasti između njih nestati.

Možemo uvidjeti kako je najveći problem viteške ljubavi, zapravo, to što ona ne vodi do drugoga. Ona je u sebi sebična, uživa u boli i svojoj neispunjenosti, ali je istodobno u tom jadu i ugodni sama.⁶ Naposljetku »strast hoće da *ja* bude veće od svega«⁷. Možemo slobodno reći da u takvoj ljubavi ljubavnici ne vole jedno drugo, nego »vole ljubav, činjenicu da ljube«.⁸ Upravo zbog toga takva ljubav zahtijeva od ljubavnika njihovo razdvajanje, zbog traženja opasnosti radi opasnosti, a ta je želja ići do krajnosti, pa ako treba, čak i do smrti.⁹ Prema tomu ne treba nas čuditi velik broj tragedija koje nastaju u to vrijeme jer se u slobodnom romantičarskom duhu upravo smrt iz ljubavi smatrala puninom.

Dakle takva ljubav po sebi na koncu ne vodi u brak jer bi se time nijekala osoba i njezina strast. Prema tomu bi brak, zapravo, bio opovrgavanje strasti i svega onoga što ona jest.¹⁰ Kad bi se ljubavnici i morali opravdati zbog svojih činova, ako ih drugi osuđuju zbog preljuba ili brakolomstva, uvijek spremno mogu reći: »Vidite, ja tu nemam nikakve moći, vidite da je to jače od mene.«¹¹ Isto tako, kad bi bili upitani zašto bi uopće netko htio patnju, mogli bi objasniti kako se u patnji čovjek, zapravo,

⁴ Usp. isto, 20.

⁵ Usp. isto, 31.

⁶ Usp. isto, 38.

⁷ Isto, 257.

⁸ Isto, 39.

⁹ Usp. isto, 39–41.

¹⁰ Usp. isto, 42.

¹¹ Isto, 45.

spoznaje i iskušava.¹² To će s velikim oduševljenjem biti prihvaćeno u zapadnjačkoj kulturi jer je činjenica, na koncu, da »mi volimo bol, a sreća nam je pomalo dosadna.«¹³

S obzirom na sve navedeno Denis de Rougemont esejski je iznio nekoliko teza u kojima razlaže izvor i bit same strast te kako je došlo do razvoja onoga što on naziva *ljubav strasti*. U konačnici, ne staje samo na okolnostima koje su se događale u povijesti i vodile do prve krize braka, nego u tome svemu promatra posljedice koje je takvo gledanje na ljubav ostavilo i na današnji pogled braka i ljubavi uopće.

1.1. STRAST – RELIGIOZNI ILI SVJETOVNI POJAM?

Prvu tezu koju Denis de Rougemont želi obrazložiti jest kako je strast ponajprije »povijesni fenomen posve religiozna podrijetla«¹⁴. Naime on uočava da se »ljubav – strast pojavila na Zapadu kao otpor kršćanstvu (posebno njegovu načelu o braku) u dušama u kojima je još živjelo prirodno ili naslijeđeno mnogoboštvo«¹⁵. Kršćanstvo je donijelo novinu u razumijevanju ljubavi kao agape, nesebične ljubavi. To proizlazi iz činjenice da je Bog osoban te po utjelovljenju u Isusu Kristu postaje pravi Bog i pravi čovjek i kao takav uzor svim ljudima. To posljedično od svakoga čovjeka traži da postane »posebna osoba, ali u isti mah i sjedinjena po onome što je čini posebnom. Jer da bi se ljubilo, potrebno je biti različit od samog predmeta ljubavi s kojim se želi biti sjedinjen.«¹⁶ Drugim riječima, kršćanska agape-ljubav označava onu ljubav po kojoj se čovjek sjedinjuje sa ženom upravo po različitosti koju prepoznaje i prihvaća.

S druge strane uviđamo situaciju gdje nasuprot čitavomu kršćanstvu stoji čovjek koji sve više postaje svjestan sebe i počinje se odvajati u individuu kojoj je društvo nepotrebno. S obzirom na to u cilju mu ne će biti otvarati se nečemu ili nekome drugomu, nego će sve više posezati za erosom koji mu pogoduje jer on, u konačnici, uvijek »traži ono što ima vrijednost za mene, što mi je dopadljivo«¹⁷.

Ako je takvo kršćanstvo, koje je već naraštajima promicalo agape-ljubav, osobito bilo razvijeno na zapadu, možemo se zapitati: Kako to da je do pojave prve krize braka došlo baš na zapadu, a ne istoku? U tom pristupu može nam pomoći promi-

¹² Usp. *isto*, 47.

¹³ *Isto*, 220.

¹⁴ *Isto*, 6.

¹⁵ *Isto*, 72.

¹⁶ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, Beograd, 1985., 13.

¹⁷ M. VUGDELIJA, Dekalog: putokaz autentičnoga ljudskog življenja i danas?, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija* 29(1989.)1–2, 2–49., ovdje 27.

šljanje Ivana Mužića koji kaže: »Zapad, jedini svijet za koji znam, sazdan je iz bunta. Zapadnjak se ponosi zbiljom, da je svoju istinsku kulturu viteza i sveca stvarao sam protiv mase. On zna da je civilizacija, koju je nametnuo planetu, nastala isključivo iz duha njegovih predaka konkvistadora, iz žara koji je kršćanstvo bez uspjeha pokušalo oplemeniti da se ne bi razulario. Ta strast hoće da bude iznad osjećaja straha, bola i smrti.«¹⁸

Malo drukčiji prigovor, a ujedno i odgovor na to pitanje donosi Denis de Rougemont. Naime on uočava jednu bitnu razliku između shvaćanja ljubavi na istoku i onoga na zapadu. Dok istok pod ljubavlju podrazumijeva stapanje s Jednim do te mjere da se uklone razlike između Boga i čovjeka, zapad pod pojmom ljubavi podrazumijeva ovu bitnu razliku između Boga i čovjeka do te mjere da između njih ne može doći do stapanja, nego se sama ljubav ostvaruje zajednicom. Jer »da bi postojala stvarna zajednica, potrebna su dva subjekta bliska jedno drugom: dakle jedan su drugom *bližnji*«¹⁹. Sve to na kraju će rezultirati očitom posljedicom:

»Ako se duša ne može bitno sjediniti s Bogom, kao što drži kršćansko pravovjerje, proizlazi da je ljubav duše prema Bogu, u određenom značenju, *uzajamna nesretna ljubav*. Tada bi se moglo predvidjeti da će se takva ljubav izraziti strastvenim jezikom, što znači jezikom katarskog krivovjerja 'profaniranog' književnošću i usvojenog od ljudskih strasti.«²⁰

Možemo zaključiti kako Denis de Rougemont, zapravo, nastanak *ljubavi strasti* promatra kao otpor koji se pružao kršćanstvu. To ne bi trebalo čuditi s obzirom na to da se svaka »strast napaja negacijom, jer preuzima, i trpi stoga, da bude iznimka«²¹. Zbog svega toga javlja se katarstvo kao jedna od kršćanskih hereza, ali i trubadursko pjesništvo koje zastupa slobodnu ljubav.

1.2. POVEZNICA KATARA I TRUBADURA

Kako bi objasnio daljnji razvitak i utjecaj srednjovjekovnih književnih strujanja na današnjicu, Denis de Rougemont želi razraditi upravo činjenicu da »postoji duboka veza između *cortezie* (viteška ljubav) i katarstva«²². Kršćanska ljubav jest ona koja je otvorena prema drugomu, ona koja pretpostavlja prije svega dualnost. Ona kao ono autentično ne gleda »na kraju nekog prepuštanja uzbuđenom nagonu i osjećanju tijela [...]. Ono se može samo ponovno stvoriti naporom su-

¹⁸ I. MUŽIĆ, *Strast i ljubav*, u: *Crkva u svijetu* 11(1976.)1, 60–61., ovdje 60.

¹⁹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 68.

²⁰ *Isto*, 154.

²¹ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 64.

²² D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 106.

protnim strasti, znači djelom, uspostavljanjem reda, pročišćenjem – povratkom trezvenosti.«²³ To znači da se prije svega treba razriješiti napetost između duše i tijela, gdje će tijelo biti oslonac duhu, ali mu se i podrediti da pronađe svoj mir, a ne naginjati prema prijeziru jednoga ili drugoga, kako će to činiti katarstvo. Međutim došlo je do pogrješnoga shvaćanja, zbog čega se prokletstvo tijela počelo promatrati kao kršćanska karakteristika: »Prokletstvo tijela, u čemu neki danas vide kršćansku osobinu, zapravo je manihejskog i ‘heretskog’ podrijetla.«²⁴ Istina je, zapravo, upravo suprotna, što vidimo i u gnosticizmu koji je nastao kao oporba kršćanstvu. Naime oni su bili prvi koji su »nastojali napraviti pomak od Erosa k Duhu, dajući prednost krajnjim sredstvima koja su išla od kastracije do posvećena bluda«²⁵.

Međutim ta zabluda da je prijezir tijela jedna od kršćanskih osobina nastavila se širiti u povijesti te je natjerala na otpor svijeta spram kršćanstva i dala prostor rađanju trubadura, viteškoga pjesništva, koji su, prije svega, veličali tijelo i strastvenu, nekontroliranu ljubav. Zapravo je upravo ta borba duše i tijela »pravi dokaz o sukobu što ga je kršćanski brak trebao riješiti«,²⁶ a protiv čega je katarstvo bilo izričito usmjereno. Naime ono što je karakteristično za katarstvo, a za nas veoma bitno naglasiti jest kako oni optužuju brak i bračnu zajednicu. Kako bi to istaknuli, nasuprot rimskoj Crkvi ironično osnivaju tzv. Crkvu ljubavi.²⁷

Iako se ne može jasno tvrditi da je trubadursko pjesništvo nastalo iz katarstva, Denisu de Rougemontu prilično je sumnjivo kako su se i viteška ljubav i katarstvo razvili na istom području i u isto vrijeme.²⁸ U svakom slučaju, jezik trubadura pogodovao je širenju i razvoju te hereze. U tom smislu Denis de Rougemont navodi Jeanroyevu misao da se jedan od načina da se čitatelj zbuni sastojao »u zaodijevanju religiozne misli u svjetovnu odjeću, izražavanjem božanske ljubavi uobičajenim izrazima za ljudsku ljubav«²⁹. Tako za primjer možemo navesti iskrivljeno shvaćanje Gospe kod katara koja se sada prikazuje kao žena-ideal. Dakle, prema Denisu de Rougemontu, trubaduri kao prikriiveni katari posvećuju Gospi svoje pjesme, a sve pod krinkom alegorije Crkve ljubavi.³⁰

²³ *Isto*, 233.

²⁴ *Isto*, 79.

²⁵ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 11.

²⁶ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 184.

²⁷ *Usp. isto*, 108.

²⁸ *Usp. isto*, 107.

²⁹ *Isto*, 93.

³⁰ *Usp. isto*, 106.

Najčišću poveznicu između trubadurskoga pjesništva i katarstva možemo vidjeti u jednakom poimanju zakona ljubavi. I jedni i drugi uzvisuju izvanbračnu ljubav jer »brak znači sjedinjenje tijela, dok je 'Ljubav', najviši Eros, stremljenje duše sjajnom sjedinjenju, izvan svake moguće ljubavi u ovom životu«³¹. Drugim riječima, možemo uočiti kako i trubaduri i katari imaju jednak cilj – oslobođenje od zarobljenosti, i tijela i ljubavi u svojoj biti. Možda bi to bilo najbolje definirati kao slobodnu ljubav, onu koja čovjeka pogađa ne birajući ni trenutka ni mjesta, a on joj se mora podrediti, htio on to ili ne. Ta teza pogotovo nalazi svoju potvrdu u činjenici da njihova traganja nisu smještena u fizičkoj, ali isto tako ni duhovnoj sferi, kako bi se odmaknuli od religioznosti, nego svoje utemeljenje pronalaze u mašti, u konačnici, u osjećajnosti.³²

Naposljetku Denis de Rougemont dovodi katarstvo i njihovo promišljanje o strasti u poveznicu s misticizmom. Naime u povijesti nije strano da se misticizam »često pokušavalo objasniti 'svodeći' ga na stanovitu devijaciju ljudske ljubavi, što na kraju krajeva znači – na seksualnost«³³. Međutim u mitu o Tristanu i Izoldi dolazi do obrata situacija gdje »smrtnu strast treba 'svesti' na mistiku, manje ili više određenu i svjesnu«³⁴. To se očituje u tome što su oni, prije svega, umjesto smirivanja u mistici tražili napon strasti.³⁵ Upravo je to razlog zašto ljubavnici pritom traže razdvajanje, jer ono potpiruje njihove strasti, umjesto da se u konačnici združe bračnom vezom. Takva ljubav je, kako smo već spomenuli, upravo zbog toga narcisoidna, jer nije usmjerena na drugu osobu, nego se vraća na mene samoga,³⁶ za razliku od kršćanske ljubavi koja pretpostavlja dualnost. Ta dualnost, prije svega, treba ležati u činjenici konkretnoga razlikovanja muškarca i žene,³⁷ da bi došlo do razlikovanja *ja* naspram *ti*. Štoviše:

»Za Tristana, ako je posljednja prepreka koja napaja njegovu strast u distinktivnom Ja, i ako se to Ja mora survati u sveobuhvatno nesvjesno, nema više predmeta niti bližnjeg. Postoji samo ljubav prema ljubavi u nekom subjektu koji, i on također, mora iščeznuti. Što ostaje? Kao što drugi gube da bi spasili svoj život, razloge za život tako gubi i Tristan zbog ljubavi, ljudske razloge za ljubav.«³⁸

³¹ *Isto*, 73.

³² Usp. D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 19.

³³ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 139.

³⁴ *Isto*.

³⁵ Usp. *isto*, 146.

³⁶ Usp. *isto*, 149.

³⁷ Usp. I. RAGUŽ, *Katolicizam*, Đakovo, 2017., 109.

³⁸ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 127.

Prema svemu navedenom Denis de Rougemont zaključuje kako je izvor krize braka danas »ništa manje nego sukob religioznih tradicija, to jest odluke koju gotovo uvijek donosimo nesvjesno, nikako ne znajući razloga, ciljeva, opasnosti, u korist nadživljenog morala što ga ne znamo ni opravdati«³⁹.

1.3. KRIZA BRAKA KAO POSLJEDICA LJUBAVI STRASTI

Pomoću navedenih i razrađenih teza koje je Denis de Rougemont pružio možemo uočiti kako ni danas ta bitka između naglašene strasti, ljubavi i kršćanstva nije gotova. Štoviše, ona se nastavlja zapetljivati noseći sa sobom golemu štetu: »Temeljni stavovi su se polako izopačavali, u mjeri u kojoj je blijedila svijest o duhovnim orijentacijama što su ih spočetka izražavali.«⁴⁰

Ljubav je danas poprimila u potpunosti novo značenje, a to je sila kojoj se ne možemo oduprijeti. Denis de Rougemont tako će reći kako je »ljubav kakvu danas zamišljamo čisto i jednostavno poricanje braka kojeg mislimo da je na njoj utemeljen«⁴¹. Zapravo, korijen čitave situacije možemo jednostavnije promatrati i kao pogriješno tumačenje braka uopće, jer se on danas promatra kao »institucija stvorena da traje – ili nema smisla«⁴². Čovjek stoga nema druge nego da sreću traži u *ljubavi strasti* ili danas, bolje rečeno, *ljubavi romansi* koja se »hrani zaprekama, kratkim uzbuđenjima i odvajanjima«,⁴³ jer ono što brak traži od njega jest čista definicija dosade – privikavanje i svakodnevna bliskost.⁴⁴ Zbog toga i rastava u svojoj osnovi gubi na jačini, jer ona više ne označava stvaranje društvenoga nereda, nego puko sređivanje vlastitoga života i otvaranje nove budućnosti,⁴⁵ na što svaki pojedinac ima pravo.

Time dotičemo i problem suvremenoga shvaćanja individualnosti koji je uvelike utjecao na oblikovanje današnjega shvaćanja ljubavi, čak do te mjere da će neki tvrditi kako je, zapravo, romantična ljubav ništa drugo nego proizvod modernističkoga koncepta individualnosti.⁴⁶ Upravo preuzimanje toga koncepta učinilo je bračnu zajednicu nemogućom, jer on, općenito, u sebi niječe potrebu za zajedni-

³⁹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 135.

⁴⁰ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 12.

⁴¹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 284.

⁴² *Isto*, 285.

⁴³ *Isto*, 289.

⁴⁴ Usp. *isto*.

⁴⁵ Usp. *isto*, 290.

⁴⁶ Usp. T. ŠKOKIĆ, Romantic Love, u: *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 41(2004.)1, 145–165., ovdje 146.

com, a time i sve vrijednosti i zahtjeve koji se traže da bi se u njoj moglo živjeti.⁴⁷ Drugim riječima, živimo u vremenu tzv. »razuzdane volje«. ⁴⁸ Naime prirodno je da je čovjekova volja sklona težiti dobrom drugoga. To je ono što nazivamo ljubavlju. Nasuprot tomu, danas imamo situaciju da je čovjekova volja usredotočena na samu sebe, da samu sebe svodi na žudnju i strast. Sve je to na koncu prožeto pojavom erotizma u prvoj trećini dvadesetoga stoljeća.⁴⁹

Kako onda u takvim okolnostima danas održati brak? Denis de Rougemont predlaže da se započne traganje za »novom ravnotežom para«. ⁵⁰ Treba ponovno otkriti vrijednost vjernosti kao one koja »hoće dobro voljenom biću, i kada radi za to dobro, ona pred sobom stvara bližnjeg«. ⁵¹ To u sebi naznačuje da je svaka »istinska ljubav uzajamni odnos. Taj se odnos ponajprije takvim uspostavlja unutar svake osobe, između individua kao prirodnog objekta, i vokacije koju on prima, a koja je novi subjekt – i takva je ljubav prema samome sebi. On se potom uspostavlja unutar para, između subjekta-objekta koje predstavljaju dvoje supružnika. On se, konačno, uspostavlja između para i ljudske zajednice.« ⁵²

Taj odnos možemo biblijskim terminom nazvati savezom. Naime tek nam razlikovanje subjekta i objekta pruža temelje za brak. Drugim riječima, da bi muškarac i žena postali jednim tijelom, potrebno je da prije toga budu odvojene, različite individue. Međutim ulaskom u brak oni postaju jedno, a to znači da njihov odnos ne smije postati ustrajnost u vlastitom *ja* na način da svatko živi za sebe. Navedeno se upravo ostvaruje savezom koji podrazumijeva »zajedništvo dviju strana, gdje se obje strane obvezuju biti vjerne jedna drugoj«. ⁵³

Naposljetku sve upućuje na to da je potrebno ustanoviti brak kao instituciju koja »sadrži strast ne više iz morala, nego iz ljubavi«. ⁵⁴ To će se postići shvaćanjem kršćanske ljubavi koja ne traži od čovjeka da se izgubi u drugotnosti niti da bježi od nje i vraća se samomu sebi, nego »zahtijeva i stvara jednakost onih koji se vole«. ⁵⁵

⁴⁷ Usp. A. JANČIĆ, K. JURIŠIĆ, A. LONČARIĆ, Postmoderna i promjene u braku i obitelji, u: *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek* 3(2019.)3, 153–162., ovdje 158.

⁴⁸ I. KOPREK, Razarajući čimbenici braka i obitelji, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)3, 759–778., ovdje 760.

⁴⁹ Usp. D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 32.

⁵⁰ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 293.

⁵¹ *Isto*, 309.

⁵² D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 128.

⁵³ I. RAGUŽ, *Katolicizam*, 112.

⁵⁴ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 315.

⁵⁵ *Isto*, 313.

1.4. OSVRT NA RAZMATRANJA DENISA DE ROUGEMONTA

Esejom *Ljubav i Zapad* Denis de Rougemont nastojao je istaknuti na koji se način iz kršćanstva razvilo manihensko, odnosno katarsko krivovjerje koje je utjecalo na društvenu misao o ljubavi te nastoji dati smjernice današnjim kršćanima kako vratiti pravovjernost i istinski pojam ljubavi i braka, a sve u sklopu kršćanskoga personalizma.⁵⁶

Pomoću mita o Tristanu i Izoldi Denis de Rougemont pokušao je analizirati pojam ljubavi na zapadu i objasniti zašto je došlo do pojave ljubavi promatrane isključivo kao strasti. Ključan trenutak za to bilo je promatranje ljubavi u dvama smjerovima: eros i agape. Eros je poiman kao neostvarena ljubav koja šalje osobu u budućnost, dok je agape ona koja obvezuje osobu na ovdje i sada. Međutim *agape ljubav*, koju je donijelo kršćanstvo, čovjeku je bilo preteško prihvatiti i živjeti, stoga su ljudi počeli od erosa činiti boga. Taj koncept preuzeli su katari, koji su ga iskoristili za promicanje vlastitoga krivovjerja i time nudili čovjeku ovozemaljsko i trenutačno zadovoljenje u obliku potpune slobode gdje je strast jedini aspekt ljubavi. Sve je to rezultat odjeljivanja koncepta ljubavi od Boga, što za posljedicu ima okretanje čovjeka prema sebi samomu što na kraju vodi do ideje zaljubljenosti u ljubav, jer u takvom poimanju ljubavi nema prostora za drugu osobu koja bi trebala biti objekt te ljubavi.⁵⁷

Današnjem svijetu potrebno je novo viđenje ljubavi, koja će biti okrenuta drugomu i spremna na žrtvu kada je to potrebno i upravo je to nova zadaća kršćanstva. Samo kršćanstvo može donijeti ispravne koncepcije ljubavi, jer se ljubav treba temeljiti na Bogu kako bi bila ispravno tumačena, a onda i da bi se ispravno živjela. Međutim kršćanstvo danas veći naglasak stavlja na ispravno tumačenje braka, dok je koncept ljubavi gotovo u potpunosti zaboravljen. S obzirom na to, u sljedećem dijelu prikazat ćemo promišljanja Eve Illouz koja je sa sociološke strane uvidjela posljedice nametanja ideje ljubavi društvenoga mnijenja, koja je onda kao takva utjecala na svakoga pojedinca.

2. Eva Illouz: Ljubav kao proizvod kapitalizma

Eva Illouz rođena je 30. travnja 1961. godine u Maroku. U Parizu je diplomirala sociologiju, komunikacije i književnost te je završila i magisterij iz književnosti, a na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu stekla je magisterij iz komunikacije. Kulturološke studije doktorirala je na *Annenberg School for Communication* pri Sveučilištu

⁵⁶ Usp. M. KOPIĆ, *Rougemont i ljubav*. Dostupno na: <https://pecanik.net/rougemont-i-ljubav/> (28. 3. 2022.).

⁵⁷ O temi uživanja vidi više u: I. RAGUŽ, *De Tobia*, Đakovo, 2022., 87–102.

Pennsylvania. Kao gostujući profesor radi na sveučilištima Northwestem i Princeton, kao i *École des hautes études en sciences sociales* u Parizu te *Wissenschaftskolleg zu Berlin*. Centru za studij racionalnosti pod vodstvom prof. Edne Ullman-Margalit pridružila se 2006. godine. Proglašena je jednim od deset najznačajnijih mislilaca 21. stoljeća. U svojim istraživanjima najčešće se bavi utjecajem kapitalizma na emocije, komodifikacijom romanse i značenja slobode, izbora i individualizma u današnjem svijetu. Neka njezina najpoznatija djela jesu *Consuming the Romantic Utopia*, *Oprah Winfrey and the Glamour of Misery*, *Hladna intimnost*, *Hard-core romansa* i *Zašto ljubav boli*, koja će biti temeljna u obradi ovoga dijela rada. Riječ je o sociološkoj studiji u kojoj nastoji pokazati da ljubavne boli nisu isključivo posljedica naših ranjenih psiha, nego uzroci postoje u *Hollywoodu*, kapitalizmu i internetu koji su nas pretvorili u potrošače ljubavi.⁵⁸ Kako bismo shvatili kako je došlo do toga, potrebno je, prije svega, usporediti prošlost sa sadašnjom situacijom da bismo uvidjeli u kojim se točno aspektima promijenilo razumijevanje ljubavi i braka, odnosno što je to točno dovelo do krize ljubavi i posljedično tomu brakova.

2.1. RAZLIKA UDVARANJA NEKADA I SADA

Eva Illouz ističe kako je potrebno naglasiti razlike između udvaranja u prošlosti i današnjega udvaranja. Pritom treba napomenuti kako ne preuveličava niti tvrdi kako je ljubav, a time i samo udvaranje prije bilo bolje ili lakše, odnosno »bit ovih tvrdnji jest *ne hvaliti* prošlost, a kamoli tek tvrditi da su pojedinci u devetnaestom stoljeću bili bolji ili moralniji«⁵⁹. Zapravo, njezina je teza da ljubav, a time onda i ljubavna bol nisu novina, nego ih samo izražavamo na nove načine.⁶⁰ Već smo kod Denisa de Rougemonta istaknuli kako je ljubav bila percipirana prije, a Eva Illouz nadopunjava ga u određenom smislu kada kaže da je tada ljubav bila ona koja »izrasta iz 'emocionalna vezivanja i navike', daleko od dramatične privlačnosti koja objašnjava ljubav na prvi pogled«⁶¹.

Problem koji ovdje uočavamo možemo predstaviti pitanjem: Kako to da su brakovi koji su često bili i dogovoreni bili trajniji od onih danas? Odgovor na to pitanje možemo, prije svega, svesti na kriterije izbora. Naime brak je nekada predstavljao priliku za napredovanje u društvenom i financijskom položaju, osobito za žene. Brak je u tom smislu bio sredstvo zbog kojega žene nisu tražile izvanjski privlačnoga muškarca, nego financijski stabilnoga koji je visoko kotirao na društvenoj ljestvici kako bi i same u budućnosti bile osigurane. Eva Illouz u tom kontekstu ističe da »je

⁵⁸ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, Zagreb, 2021., 319.

⁵⁹ *Isto*, 55.

⁶⁰ Usp. *isto*, 18.

⁶¹ *Isto*, 37.

brak bio od presudne važnosti za ekonomski opstanak, predstavljao je emocionalnu bazu veze. U pitanju je poredak stvari u kojem strast i interesi, iako ih se teoretski smatra posve zasebnim konceptima, mogu međusobno jačati jedno drugo.⁶² Prema tomu možemo zaključiti da su postojala određena pravila udvaranja i braka, a ona su služila ponajprije da bi pružila određenu normativnu, egzistencijalnu, ontologijsku, evaluacijsku, proceduralnu i emocionalnu sigurnost »muškarcima i ženama spram budućnosti njihova odnosa, jer je svrha njihova odnosa (ljubav, brak) bila jasno naznačena i zajamčena«⁶³.

U tom smislu ni vanjšina nije igrala veliku ulogu u odabiru životnoga partnera. Ne možemo zaobići istinu da je u svakom dobu postojao određeni ideal i žene i muškarca, ali on nikada nije bio kriterij izbora budućega supružnika. Prema tomu, »devetanestostoljetni pojam ljepote nije sadržavao eksplicitnu aluziju na seks ili seksualnost. Upravo naprotiv, ljepota je bila relevantna samo ako je bila odraz nečijeg karaktera.«⁶⁴ U tom kontekstu možemo promotriti i niz bajki koje nastaju u tom vremenu,⁶⁵ a progovaraju upravo o važnosti unutarnje ljepote kao odraza karaktera, što je, zapravo, bio povod privlačenja. Nasuprot tomu, današnja je kultura pomoću raznovrsnih oglašivača i medija počela odvajati karakter i ljepotu, što možemo vidjeti i u primjeru gdje je »cijela industrija kozmetike počela promicati tijelo kao estetsku površinu koja nema veze s moralnim definicijama osobnosti«⁶⁶. U skladu s tim Eva Illouz također će naglasiti kako je tijekom cijeloga dvadesetoga stoljeća užitak, zapravo, »uzdizan radi toga da postane legitima i samoproglašena zamjena za reprodukciju kao cilj seksualnosti i takav je vid seksualnosti sve više prerastao u aspekt rekreativnih užitaka i muškaraca i žena općenito«⁶⁷.

Jedna od najvećih razornih posljedica koja se dogodila u suvremenom dobu jest što su se nesebičnost, žrtva i idealizam kao izravne posljedice vezane za ljubav i brak počele zanemarivati.⁶⁸ Jedino bitno u ljubavi postalo je zadovoljiti vlastite potrebe, postići osobnu sreću koja se poistovjetila s dobrom vezom i uspješnim brakom.

⁶² Isto, 48.

⁶³ I. RAGUŽ, Seksi čovjek i kraj ljubavi u kapitalizmu danas. Eva Illouz o »negativnim odnosima«, u: *Communio* 44(2018.)133, 137–150., ovdje 138.

⁶⁴ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 59.

⁶⁵ Najizraženiji prikaz ovoga je bajka H. C. Andersena *Ljepotica i zvijer* gdje se unutarnja ljepota zvijeri na koncu odražava i na promjenu njegove vanjšine.

⁶⁶ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 59.

⁶⁷ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, Zagreb, 2016., 43–44.

⁶⁸ Usp. E. ILLOUZ, *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*, London, 1997., 29.

Patnja u ljubavi izgubila je svoj smisao i počela se percipirati kao nepoželjna pojava koja se izravno negativno odražava na samoostvarenje osobe.

Društvo je također imalo veliku ulogu u ostvarivanju i potpori ljubavne veze. Naime u prošlosti se o izboru partnera najčešće savjetovalo s drugima. Oni su bili jedini izvor informacija kakav tko jest te su njihova mišljenja imala velik utjecaj pri izboru. Ako bi došlo do toga da bliska osoba ne odobrava potencijalnoga partnera, rezultat bi najčešće bio odbijanje ponude. Danas se s druge strane razvio antropocentrizam, ali do te mjere da je čovjek sam sebi središte. Taj ekstrem možemo najbolje zamijetiti u uzrečici »voli sebe« koja se danas promovira najčešće u kontekstu da čovjeku ne treba drugi pojedinac kako bi se ostvario, već da je sam sebi dovoljan. To znači da se čovjek zatvara u vlastitu autonomiju, zadovoljava se vlastitim priznanjem sebe kao osobe, jer ne želi dopustiti da bude ovisan o drugima.⁶⁹ Na isti način funkcionira i donošenje odluka, pa tako i onih koji se tiču odabira partnera. Tuđa mišljenja više nisu uvažena i ne znače mnogo, već je taj izbor privlači li nas netko i bismo li toga nekoga trebali voljeti rezultat »individualna donošenja odluka, što se postiže složenim procesom emocionalne i kognitivne evaluacije«⁷⁰.

To također znači da današnja situacija pred čovjeka stavlja preduvjet autonomije sepstva kako bi se ostvario u ljubavnom smislu. Namjesto ideala ljubavi gdje će dvoje postati jedno tijelo (usp. Post 2, 24b), nalazimo se u dobu gdje dvije osobe kao posebne individue žele ostvariti intimu zadržavajući svoju autonomiju i neovisnost: »Tako se u modernom braku spajaju dva izrazito individualizirana i različita sepstva.«⁷¹ Ekstremni feminizam došao je do te mjere da je i seksualni užitak počeo promatrati kao »način ostvarivanja ženske ravnopravnosti s muškarcima i to u obliku slobodna i njima ravnopravna subjekta«⁷². Međutim u izboru ravnopravnosti promiče bitna činjenica da je, zapravo, ta neravnopravnost, odnosno različitost uzrok erotike u smislu lažnoga poštovanja moćne strane.⁷³ Drugim riječima, upravo zbog podređenosti žene muškarcu u vezi istaknuti su izrazi kavalirstva jer muškarac kao moćnija strana na taj način ima mogućnost podrediti svoje poštovanje ženi. U suprotnom, gdje se žena postavlja u ravnopravni položaj, takve radnje ostaju bez važnosti. Prema tomu treba razmotriti i činjenicu kako je upravo ravnopravnost spolova donijela smrt seksualne želje.⁷⁴

⁶⁹ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 178.

⁷⁰ *Isto*, 66.

⁷¹ *Isto*, 54.

⁷² *Isto*, 62.

⁷³ Usp. *isto*, 216.

⁷⁴ Usp. E. ILLOUZ, *Hard-core romansa*, 59–60.

Prema tomu čitavo stanje ljubavi danas može se opisati jednostavnim pojmom nesigurnosti, isključivo iz razloga što se veza svodi na ravnopravnost i autonomiju koje vezanje, ljubav i žudnju uopće svode na pravila pregovaranja.⁷⁵ Drugim riječima, za razliku od prijašnjega udvaranja i braka uopće gdje se tražila sposobnost za razvojem karaktera, danas se očekuje upravo suprotno: najprije u vezi ostvariti sebe kao osobu, nastojati biti autentičan, i to kroz emocionalno potvrđivanje obiju strana. Time se otvara put ljubavi da postane tek jedno od sredstava kojima se institucije služe radi promocije proizvoda i upravljanja javnim mnijenjem.

2.2. LJUBAV I KAPITALIZAM

Ljubav, kao pojam, možda u svojoj srži nije u potpunosti institucionalizirana, ali se može osjetiti znatna institucionalizacija, prije svega, odnosa ljudi i društva spram nje same. Odnosno kako institucije u općenitom smislu utječu na mnijenje društva, na isti način one djeluju na naše misli, pa i same ideje o ljubavi, a onda i sreći.⁷⁶ U tom smislu Eva Illouz današnju situaciju objašnjava preuzimanjem popularne kulture Marxova pojma otuđenja, ali jednako tako i izokretanjem istoga, u povodu čega su modernost i kapitalizam izazvali »otuđenost jer su uzrokovali oblik emocionalne obamrlosti koja je udaljavala čovjeka od čovjeka, čovjeka od zajednice te čovjeka od njegova dubokog jastva«⁷⁷.

Kako bi konkretno objasnila situaciju ljubavi u današnjem društvu, ona se koristi izrazom emocionalnoga kapitalizma, a tumači ga na sljedeći način:

»Emocionalni kapitalizam je kultura u kojoj se emocionalni i ekonomski diskursi i prakse međusobno oblikuju i na taj način stvaraju nešto što nazivam općim trendom unutar kojega afekt postaje najvažniji aspekt ekonomskog ponašanja i u kojem emocionalni život – posebice onaj srednje klase – slijedi logiku ekonomskih odnosa i razmjene.«⁷⁸

Ljubav kao vrhovna vrijednost u društvu nije novina. Kao takva je bila promicana već od srednjega vijeka, osobito s pojavom ljubavnih romana i njihovom promidžbom u društvu. Međutim došlo je do novoga vida odnosa prema ljubavi, a do toga je dovelo nekoliko stadija koji su se odvijali tijekom povijesti, poput:⁷⁹

1. odvajanje ljubavi od religije, odnosno sekularizacija ljubavi i poimanje ljubavi kao nove religije

⁷⁵ Usp. isto, 71.

⁷⁶ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 25–26.

⁷⁷ E. ILLOUZ, *Hladna intimnost. Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam*, Zagreb, 2016., 11.

⁷⁸ Isto, 15.

⁷⁹ Usp. E. ILLOUZ, *Consuming the Romantic Utopia*, 28.

2. isticanje teme ljubavi u masovnoj kulturi, posebice u filmskoj industriji i marketingu, odnosno reklamiranju
3. uzvisivanje teme ljubavi kao najviše vrijednosti i njezino poistovjećivanje sa srećom
4. svođenje ljubavi na robu, odnosno romantiziranje njezinih pojedinih aspekata u marketinške svrhe
5. uvođenje pojmova intenziteta i zabave u definiciju romanse, ljubavi, a potom i braka.

To ujedno znači i pojavljivanje novih pojmova koji se vežu za sam pojam ljubavi, kao što je to primjerice ljepota, koja postaje mjerilo zaljubljenosti, ali i mogućnosti ostvarenja ljubavnoga života uopće. Za to se još usko vežu i pojmovi poput mladosti, šarma, glamura i moći zavodjenja koji su nužni da bi ljubav postala uzbudljiva, avanturistička, egzotična, odnosno hedonistička.⁸⁰ Drugim riječima, ako jedna ljubavna veza nije sadržavala te aspekte, ona se nije smatrala uspješnom. Upravo to pokazuje koliki utjecaj kultura i društvo imaju u kolektivnim idejama, ovdje konkretno o ljubavi, a koje onda, prihvaćajući ih, pretaćemo u vlastite živote.

Prema tomu, Eva Illouz zaključuje da nas je kapitalizam »pretvorio u rusooovske likove, ne samo u smislu da su emocionalna polja djelovanja javno eksponirala identitet te javno ispričala priču, ne samo u smislu da su emocije postale instrumentima društvene klasifikacije nego i u smislu da sada postoje nove hijerarhije emocionalnog blagostanja koje se shvaćaju kao kapacitet postizanja društvenih i povijesno situiranih oblika sreće i blagostanja«⁸¹. Ivica Raguž upravo će, predstavljajući glavne teze Eve Illouz o sreći, to stanje ironično nazvati *happy-kracijom* u kojoj današnje teorije o sreći uz potporu neoliberalnoga kapitalizma »sile čovjeka da bude sretan, i to sretan kao potrošač, a time potpuno podređen današnjem konzumerizmu«⁸². Možemo dakle primijetiti da, ako ljubav i nije u središtu određene industrije, bilo koji njezin spomenuti aspekt unutar marketinškoga reklamiranja omogućava bolju prodaju proizvoda, isključivo iz razloga što je ljubav postala univerzalna emocija našega društva koja omogućava da se svaki čovjek poistovjeti s pričom koja se krije iza takve reklame.⁸³ To ujedno znači da seksualnost prestaje biti dijelom privatne sfere i postaje javna, tiče se svijuu. Međutim poenta nije u tome da čovjek bude lijep, nego da bude seksi, što se na osobit način očituje kod žena koje su mete marketin-

⁸⁰ Usp. isto, 36.

⁸¹ E. ILLOUZ, *Hladna intimnost*, 88.

⁸² I. RAGUŽ, *Epimeteje II.*, Đakovo, 2020., 144.

⁸³ Usp. A. BANIĆ GRUBIŠIĆ, Ljubav u doba postapokalipse – načini zamišljanja ljubavi nakon kraja sveta, u: *Etnoantropološki problemi* 10(2015.)1, 55–74., ovdje 73.

ga: » (...) zahvaljujući tomu što se pretvara u konzumeristički proizvod, svaka žena može biti i jest seksi.«⁸⁴

Sve to vodi do velikoga problema današnjice koji Eva Illouz uočava, a to su posljedice koje takav sustav i prikaz ljubavi ostavlja na samovrjednovanje žena. Prije svega, treba istaknuti problem tzv. »negativnih odnosa« koji Eva Illouz uočava. Riječ je o tome da zbog svega navedenoga danas čovjek razdvaja pojmove osobnosti i tijela. Posljedično tomu, kada se čovjek zaljubljuje, njegov objekt žudnje više nije osobnost druge osobe, nego isključivo njezino tijelo. Zbog toga ne postoji potreba za upoznavanjem druge osobe, a time još manje za priznavanjem njezine osobnosti, nego se ona isključivo svodi na proizvod koji treba potrošiti.⁸⁵

Drugi dio problema koji Eva Illouz uočava sadržan je u samom koraku priznavanja, odnosno izjavljivanja ljubavi. Riječ je o tome da danas kada žena prizna muškarcu da ga voli, za njega to istoga trenutka postaje znak obveze vezanja, traženja braka i obitelji. U tom slučaju žena se nalazi u nepovlaštenom položaju, čak i ranjivom. Muškarac je tada u prilici dobiti ono što želi od nje, ali ako ne uzvraća iste osjećaje i ne traži vezu, ništa ga ne prijeći odbiti ponudu. To ne bi bio toliko problem kada se osoba ne bi vrjednovala upravo ostvarenjem veze. Kako je već bilo spomenuto, djevojke se odmalena uče vezati. Za žene u tom smislu odbijanje znači poistovjećivanje s neuspjehom. Tu se onda javlja negativna validacija vlastite osobe, ali i određena nesigurnost u kasnije postupke i odluke. Eva Illouz ističe kako su upravo ta dva pojma, validacija i nesigurnost, nova terminologija, a s time onda i nov doživljaj ljubavi, jer se oni kao takvi ne pojavljuju u rječniku romantične ljubavi u osamnaestom i devetnaestom stoljeću.⁸⁶

Što se tiče nesigurnosti i povezanosti toga pojma s validacijom, naglašava kako on upućuje na dvije stvarnosti. Prije svega, to da se naša vrijednost mora neprestano oblikovati, odnosno ne postoji ni u jednom trenutku *a priori*, što ujedno znači da ne prethodi interakcijama. Posljedično, to znači da se upravo ta vrijednost utvrđuje isključivo osobnim postupanjem u vezi.⁸⁷ Prema tomu validacija je jedan oblik »neprestanog potvrđivanja individualnosti i vlastite vrijednosti«⁸⁸. Iako nisu jasno odvojene, također možemo primijetiti kako se razlikuje vrjednovanje osobe u ljubavi od onoga u društvu. Tako netko može smatrati sebe vrijednim u društvenom smislu, osoba koja se ostvarila i valjana obavlja svoju ulogu za doprinos općemu

⁸⁴ I. RAGUŽ, Seksi čovjek i kraj ljubavi u kapitalizmu danas, 139.

⁸⁵ Usp. isto, 142.

⁸⁶ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 138.

⁸⁷ Usp. isto.

⁸⁸ Isto, 143.

dobru, dok joj je vrijednost u ljubavi niska ili praktički nepostojeća zbog prethodnih loših iskustava ili, jednostavno, zato što osoba, općenito, nije u vezi. Prema tomu Eva Illouz iznosi sljedeći zaključak:

»Ako je samovrijednost žena još uvijek povezana s činjenicom je li u vezi ili ne, to nije stoga što se one nisu uspjele riješiti neželjenih repova iz prošlosti, nego stoga što su moderne jer u ovisnosti o ljubavi traže osjećaj osobne vrijednosti. Priručnici o vezama, seksu i ljubavi ostvaruju neviđenu zaradu upravo zato što su se povećali ulozi ljubavi, veze i seksa u smislu njihove sposobnosti da uspostave društvenu i osobnu vrijednost pojedinca.«⁸⁹

Drugim riječima, to znači da je »predmet ljubavi isprepleten s vrijednošću sepstva i da je patnja danas obilježje manjkava sepstva«⁹⁰. To je, kako smo već rekli, moderna značajka ljubavi koja se u prošlosti nije javljala. S obzirom na to možemo na koncu zaključiti da postoje sličnosti između ljubavi i kapitalizma promatrajući ih kroz odrednice kapitalizma, kao dvije zainteresirane stranke koje žele profitirati, mogućnost promjene stranke, ovisnost o vezi s obzirom na ekonomsku situaciju te racionalnost, publicitet i naposljetku profitabilnost.⁹¹ Prenoseći tu realnost na današnje ljubavne veze, možemo uočiti neke poveznice između tih karakteristika kapitalizma i odnosa partnera u braku. Tako se u braku danas očekuje ostvarenje vlastitih interesa jednoga ili obaju partnera, što u tom smislu omogućuje određenu profitabilnost koju oni žele steći u braku, osiguranje da, u slučaju da brak ne funkcionira, oba partnera budu spremna na mogućnost rastave i pronalaska drugoga partnera koji će moći zadovoljiti njihove potrebe bolje nego prijašnji, stvaranje određene ovisnosti između partnera u financijskom i ekonomskom smislu, ali jednako tako emocionalnom i seksualnom te naposljetku da se svemu tome pristupa na jedan racionalan način, po potrebi s uplitanjem znanosti radi poboljšanja kvalitete veze.

2.3. ODNOS LJUBAVI I ZNANOSTI

Budući da se u moderno doba pojavio novi odnos prema pojmu svetoga, koji se htjelo udaljiti od religije i religijske prakse, počela se pojavljivati potreba da se sveto izražava na drukčije načine i na drugim razinama. Tako se ona profana ljubav »pretvorila u sveti osjećaj (koji se poslije slavio kao romantična ljubav) i romantična se ljubav pretvorila u osjećaj suprotstavljan religijskim restrikcijama«⁹². Međutim pojavom i napretkom znanosti situacija u društvu znatno se promijenila. Počela je

⁸⁹ Isto, 151.

⁹⁰ Isto, 155.

⁹¹ Usp. T. ŠKOKIĆ, *Romantic love*, 147.

⁹² E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 22.

težiti demistifikaciji ljubavi te ju svoditi na razinu osjećaja i objašnjavati pomoću znanosti, posebice kemijskih procesa i psihologije.⁹³ Takve znanosti težile su ljubavni ideal izraziti pomoću kompatibilnosti psihološkoga ustroja i obilježja dvoje ljudi.⁹⁴ Drugim riječima, ljubav se počinje svoditi na kemijsku reakciju izazvanu u ljudskom mozgu, a ljubavna patnja postaje čin nekompatibilnosti karaktera i psiholoških obilježja para, zbog čega patnja postaje nepoželjna i strana.

Zbog toga se naposljetku traži da se pomoću načela ekvivalentnosti uspoređuje, rangira i prioritizira količinske iznose izjavljivanja ljubavi u bilo kojem obliku, čime će se omogućiti proces evaluacije i rangiranja emocija.⁹⁵ Tu se javlja onda ozbiljan problem jesmo li uopće u mogućnosti, zapravo, analizirati svaku radnju u ljubavnom iskazu partnera i je li, zapravo, ona usporediva s onim načinom na koji mi uzvraćamo tu ljubav. Nastaje određeno trgovanje emocijama i radnjama u ljubavnoj vezi kojima se pokušava pripisati cijena kao u razmjeni dobara.

To za sobom povlači i pitanje erotike i strasti koja bi se u zdravom smislu trebala razvijati u vezi. Naime »erotika podrazumijeva ukupnost iskustva i stoga se ne može svesti na kategorije znanja, a to također znači da su modusi objašnjenja koji proizlaze iz erotske sfere nužno neracionalni.«⁹⁶ Ako se sve svodi na kategorije razuma, ne samo da će erotika i strast izgubiti svoje mjesto u vezi nego će se i sama ljubav očitovati kao puke, hladne i recipročno uzvraćene geste koje će u svojoj biti postati beznačajne. Stoga nije ni čudo što se »seksualnost (posebice muška) sve više udaljavala od osjećaja i ljubavi. Nakon što je seks odvojen od bračnog života, nastavio se odvajati i od romantičnih osjećaja.«⁹⁷ Isto tako doživotno vezanje za jednu osobu, a posljedicom toga i sam brak postat će tek mit prošlosti, s obzirom na to da racionalizacija ljubavi nužno vodi do naglašavanja konačnosti ljubavi zbog njezina psihološkoga, biološkoga, evolucijskoga, političkoga i ekonomskoga ograničenja.⁹⁸

S druge strane velik udio u tome ima i kolektivna mašta koju je nametnulo društvo s obzirom na to da je ljubav institucionalizirana. Budući da je romantični ideal nametnut ne samo u smislu ostvarenja dobre veze nego i svake radnje koja bi se unutar te veze trebala odvijati i na koji bi se način trebala odvijati, sve to zajedno

⁹³ Više o odnosu osjećaja i psihologije u današnjem modernom društvu vidi u: I. RAGUŽ, Eva Illouz, Die Errettung der modernen Seele. Therapien, Gefühle und die Kultur der Selbsthilfe, u: *Diacovensia* 17(2009.)2, 356–358.

⁹⁴ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 191.

⁹⁵ Usp. *isto*, 205.

⁹⁶ *Isto*, 219.

⁹⁷ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa*, 44.

⁹⁸ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 227.

zatumljuje osobno ljubavno iskustvo.⁹⁹ To znači da se veza »ocjenjuje prema tome koliko glatko se razvija, odnosno prema unaprijed smišljenim scenarijima, i ocjenjuje se prema hedonističkim principima, odnosno zadovoljstvu i blagostanju koje pruža«¹⁰⁰. Uz to taj problem mašte također utječe i na organizaciju želje, a to znači »kako ljudi žele nešto, kako kulturološki istaknute spoznaje oblikuju želju, i kako takve kulturološki potaknute želje zauzvrat stvaraju uobičajene oblike patnje poput kronična nezadovoljstva, razočaranja i vječne čežnje«¹⁰¹.

Valjani prigovor na prethodno mogao bi biti kako danas u društvu mašta ne igra veliku ulogu. Štoviše, Europsko istraživanje vrjednota (EVS) iz 2017. godine pokazuje kako tek 14,7 % ispitanika smatra kako maštu trebamo razvijati kod djece samo kod kuće, za razliku od istraživanja 1999. godine kada je taj broj bio znatno veći – čak 71,8 %.¹⁰² Imajući takvu situaciju na umu, zajedno s Evom Illouz možemo zaključiti sljedeće:

»Iako smo, zahvaljujući dugoj tradiciji, skloni sumnjati u maštu i implicitno zaključiti da se svakodnevni život prihvaća takav kakav jest, tvrdim da bismo jednaku pozornost trebali posvetiti strukturi svakodnevna života koja uzrokuje pojavu praznine između spomenutih dvaju oblika svijesti.«¹⁰³

Međutim čovjek se, unatoč opiranju onoga temeljenoga u njemu i stalnom bježanju u hladnokrvnu znanost, ne može u potpunosti zaštititi od vlastitih fantazija. Poznato je kako »fantazija istodobno prikazuje i iskrivljuje stvarnost«,¹⁰⁴ što znači da mu je ona potrebna kako bi se na određeni način suočio s realnošću te ju percipirao na sebi svojstven način. Ponekad će ona biti realan prikaz onoga što se dogodilo ili se ima dogoditi, a ponekad će biti u većoj ili manjoj mjeri iskrivljena, ali uvijek svojstvena svakom čovjeku kao individui. To posebice vrijedi za današnje društvo koje se na osobit način temelji na odlici pluralizma.¹⁰⁵

Potrebno je spomenuti i to kako je u modernom vremenu čovjek pod stalnim utjecajem i pritiskom medija, osobito interneta. Koliko god ta značajka napretka po-

⁹⁹ Usp. *isto*, 231.

¹⁰⁰ *Isto*, 261.

¹⁰¹ *Isto*, 240.

¹⁰² Usp. J. JEŽOVITA, Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi Europskog istraživanja vrednota (EVS) – 1999., 2008. i 2017., u: *Bogoslovska smotra* 89(2019.)2, 225–329., ovdje 253.

¹⁰³ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 252.

¹⁰⁴ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa*, 32.

¹⁰⁵ Filozofijski rječnik pluralizam definira kao filozofijsko ontološko stajalište prema kome se sveukupnost svijeta sastoji od više relativno samostalnih principa, a oni se mogu zamišljati kao kvalitativno istovrsni ili različiti.

godovala društvu danas, ostavlja i neke razorne posljedice za pojedinca. Tako za primjer možemo navesti sljedeće opažanje:

»Zanimljivo je dakako da je slabljenjem cenzure i crkvene moći, pornografska i erotska literatura, iako strogo kontrolirana i regulirana, također izgubila svoju političku moć postavši nešto što se konzumiralo u privatnoj sferi. S nastankom interneta došlo je do daljnje komodifikacije pornografije za privatnu upotrebu.«¹⁰⁶

Problem internetskoga upoznavanja Eva Illouz određuje pomoću šest bitnih oznaka, a one su: intelektualizacija, racionalno upravljanje tijekom susreta, vizualizacija, sumjerljivost, konkurentnost i maksimizacija koristi.¹⁰⁷ Te oznake karakteriziraju internetsko biranje partnera na način da ljubav pretvaraju u tržište. Tako se proces pretrage najprije pretvara u popis osobina koje bi trebale osigurati kompatibilnost dviju osoba, s tim da se koketira istodobno s nekoliko osoba, odnosno upoznavanje nije usmjereno na pristupanje jednoj osobi s interesom provjere je li ta osoba ono što tražimo u liku željenoga partnera. To ujedno znači i da će se velik broj tih interakcija svesti na odabir s obzirom na vizualiziranje partnera i svega onoga što profilna slika ima za ponuditi. Isto tako veliku će ulogu imati mjerenje i uspoređivanje vlastitih osobnosti s onima željenoga partnera, pri čemu će sve postati kognitivna analiza i psihološka procjena kao temelj interneta i kapitalističkoga tržišta. Sve to tjera svakoga pojedinca na uljepšavanje vlastitoga profila pri prvotnom upoznavanju zbog svjesnosti o velikoj konkurenciji kojoj se osoba podlaže u trenutku pristupa internetskim portalima za upoznavanje. Naposljetku je rezultat toga maksimizacija koristi koja se promovira kao pozitivno za čovjeka, jer ako ima više iskustva, bolje će znati što je ono što želi i traži. Međutim, to se odnosi samo na pojedinca koji u tome svemu gleda vlastitu korist, a zanemaruje osjećaje i interese partnera s kojim komunicira.

Budući da se sve temelji na virtualnoj interakciji ili, bolje rečeno, komunikaciji, naposljetku se središte pozornosti stavlja na individu. Drugim riječima, s obzirom na to da nedostaje komponenta ulaska u odnos s partnerom i pregovora s društvom, u konačnici osoba ostaje na sebi te svoje argumente za ulazak i protiv ulaska u vezu iznosi sama sebi. Uz to je zatvorena u vlastiti sklop mašte i fantazije koju je stvorila o određenom partneru jer do interakcije uživo, koja bi joj dala realnost o partnerovoj osobnosti, nije došlo. Zapravo, na kraju u najvećem broju slučajeva sve rezultira razočaranjem koje čini osobu nesigurnom za iduće veze, pa čak i za novi pokušaj upoznavanja pomoću interneta.

¹⁰⁶ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa*, 15.

¹⁰⁷ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli*, 210–212.

2.4. OSVRT NA RAZMATRANJA EVE ILLOUZ

Isprva nam se može učiniti da Eva Illouz ima prilično negativan stav prema ljubavi, osobito s obzirom na to da ju dovodi u relaciju s kapitalizmom i posljedično tomu svodi ju na znanost. Međutim riječ je o tome da ona ističe upravo te trenutke razlika između nekadašnjega pogleda na ljubav i onoga današnjega kako bi upozorila na realne probleme na koje ponajprije žene nailaze kada se pokušavaju ostvariti u bračnom i obiteljskom životu. Prema tomu bilo bi bolje kazati kako ona, zapravo, pruža trijezan pogled na ljubav danas, što možemo uočiti i u izjavi kako »voljeti nekoga znači doživljavati ga svjesno, odnosno širom otvorenih očiju«¹⁰⁸. Time najprije misli na sve mane i nedostatke koje možemo uočiti u svome partneru, pa čak i iritacije koje se javljaju tijekom sve duljega i prisnijega odnosa. Stoga, prema njoj, »ljubav znači izravno i potpuno prihvaćanje drugog. To znači da nema društvenog ili kulturnog objekta koji odvaja osobu koja voli od voljenog, odnosno u doživljaju ljubavi nema elementa intelektualnih igara i uloga.«¹⁰⁹

Osim toga suočava nas s velikim problemom kako pronaći utemeljenje ljubavi koje ne će biti čista romantična strast, a da se u tom procesu ne izgubi sama ljubav.¹¹⁰ Odgovor možemo pronaći u tome kako u braku ne trebamo tražiti ponajprije naše interese, nego prije svega prihvatiti kako svaka veza od nas traži požrtvovnost i trud kako bismo upoznali svoga partnera, ali i same sebe. Ako je ta veza nešto u što želimo ulagati svoje biće, onda nam je još preostalo utvrditi samo čvrste i dobre temelje na kojima ćemo ju graditi, a o tome ćemo progovoriti u posljednjem dijelu rada.

Naposljetku ono što možemo zaključiti iz promišljanja Eve Illouz o današnjem konceptu ljubavi jest da ne trebamo gledati na ljubav u prošlosti kao zastarjeli koncept, nego baš u njemu trebamo pronaći ono čemu nas može poučiti o ljubavi i muško-ženskim odnosima. Drugim riječima, »potrebno je ponovno otkriti danas tako podcijenjeno i ismijavano religijsko, kršćansko poimanje odnosa muškarca i žene te ljubavi kao takve, gotovo svega onoga što nam je Illouz dočarala analizom tradicijskoga društva prijašnjih vremena«¹¹¹. Dakle kršćanstvo, a posebice teologija ima zadaću osvijestiti današnjemu društvu potrebu ne vraćanja na staro, nego otkrivanja onoga dobrog i pozitivnoga u prošlosti koja je bila protkana kršćanskim vrijednostima i prema tomu imala temelje na kojima je mogla izgraditi pozitivan

¹⁰⁸ Isto, 36.

¹⁰⁹ E. ILLOUZ, *Hladna intimnost*, 128.

¹¹⁰ Usp. E. ILLOUZ, *Consuming the Romantic Utopia*, 52.

¹¹¹ I. RAGUŽ, Eva Illouz. Warum Liebe weh tut. Eine soziologische Erklärung, u: *Diacovensia* 20(2012.)2, 290–296., ovdje 296.

odnos prema ljubavi, a onda i braku. Taj temelj, prije svega, treba bi biti savez, odnosno vjernost bračnih partnera do smrti.¹¹²

Zaključak

Čovječanstvo i društvo danas, a time i sam koncept ljubavi, kao što je u ovom radu bilo prikazano, nisu nastali odjednom, nego se takav mentalitet i pristup gradio nekoliko stoljeća, a svoje početke nalazi već u srednjem vijeku. Problemi današnjice lako su uočljivi, osobito na području braka, ali da bi se pronašlo pravo rješenje za njih, nije dovoljno samo analizirati ih iz sadašnje perspektive, nego im je potrebno pronaći izvor i uzrok da bismo razumjeli samu srž, a onda i razmjere tih problema. U tome nam glavne smjernice daje Denis de Rougemont koji uočava posljedice koje su nastale kad su se vizije braka i ljubavi uopće počele odvajati od koncepcija i vrijednosti koje je naučavalo kršćanstvo. Čovjek se počeo okretati sam sebi, stavljati sebe u središte, sam sebi postao je konačan cilj. U ljubavi više nije bilo mjesta za drugoga, zbog čega je ljubav počela gubiti požrtvovni karakter. Potonje je zamijetila Eva Illouz, koja je na osobit način promatrala poteškoće koje su takvi pogledi na ljubav uzrokovali, a što se odrazilo na vrjednovanje žena u današnjem društvu. Zbog desakralizacije ljubav je postala manipulirana u marketinške svrhe. Eva Illouz rješenje vidi u ponovnom zadiranju u prošlost i otkrivanju vrijednosti i onoga dobrog u tradiciji, a to nas usmjerava, kako smo već istaknuli, na kršćanske vrjednote. Potrebno je iznova shvatiti što znači ljubav da bismo onda mogli znati na koji ju način u današnjem društvu možemo živjeti.

¹¹² Usp. I. RAGUŽ, *Katolicizam*, 112.

ON CRISES OF LOVE IN THE WEST – DENIS DE ROUGEMONT AND EVA ILLOUZ

Ivica RAGUŽ* – Marija HARDI**

Summary: *The article deals with researching two different types of understanding of love in contemporary society that have developed as specificities of Western culture. The first part of the paper is dedicated to the essayist Denis de Rougemont and his work »Love in the Western World,« in which the author explains the causes of the formation of the concept of today's understanding of love and why, in this sense, it found its source and foothold in the West. The second part of the paper presents the thought of contemporary sociologist Eva Illouz, who reflects on the crises of understanding love and married life in the West, with particular emphasis on the problems faced by women due to the consequences of the commercialization and capitalization of love.*

Keywords: *Denis de Rougemont; love of passion; Cathars; troubadours; marriage crisis; Eva Illouz; emotional capitalism; the demystification of love.*

* Full Prof. Ivica Raguž, Ph.D., Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, P. O. box 54, 31400 Đakovo, Croatia, ivica.raguz@os.t-com.hr

** Marija Hardi, MA in Theology, Stjepana Radića 46, 32000 Vukovar, Croatia, hardi98marija@gmail.com